

От православия к правоверию: некоторые аспекты конверсии в ислам среди священников РПЦ. В статье Шестопальца Д.В. рассматриваются теоретические и практические аспекты обращения в ислам среди священников РПЦ в последние два десятилетия. Используя наработки социологической теории, автор приходит к выводу про доминирование среди указанных случаев интеллектуального типа «конверсионной карьеры», а также про четкую связь биографической реконструкции с изменениями в «универсуме дискурса» обращенных.

Ключевые слова: конверсия, биографическая реконструкция, конверсионная карьера.

From the Orthodoxy to Islam: some aspects of the conversion process among the priests of the Russian Orthodox Church. The article of Shestopalets D.V. analyses the cases of conversion to Islam among the priests of the Russian Orthodox Church. Using the achievements of the contemporary sociological theory, the author comes to the conclusion that intellectual type of the conversion career is the dominant one in the cases at hand. In addition, it was also shown that there is a significant interplay in the conversion accounts between the process of biographical reconstruction and the changes in the universe of discourse of the converts.

*Ю. Недзельська** (м. Київ)

УДК 271.2

ТАЇНСТВА В ПРАВОСЛАВ'І ТА КАТОЛИЦИЗМІ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ РИСИ

Постановка проблеми. Актуальність означеної проблеми зумовлюється необхідністю узагальнення розуміння спільних та відмінних рис у віровченні Православної та Католицької церков, зокрема їхніх поглядів на сім головних церковних таїнств. Це дасть змогу ще раз наголосити, що ці дві великі християнські конфесії мають спільну історію і відмінності в їхньому віровченні не повинні бути приводом для звинувачень один одного у відступництві та ересі, оскільки їх підґрунтям є довготривала традиція. Та й спільних рис у віровченні цих двох конфесій значно більше, ніж відмінних.

Питання порівняння головних церковних таїнств в православ'ї та католицизмі є достатньо актуальним, як для сучасного богослов'я, так і для сучасного релігієзнавства. Адже глобалізований світ гостро ставить проблему екуменізму, а відтак щоб дійти до якогось спільного знаменника

* Недзельська Юлія Костянтинівна – кандидат філософських наук, молодший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

цим двом найбільшим християнським конфесіям – православ'ю та католицизму, потрібно усвідомити свої відмінності.

Об'єктом нашого дослідження є головні таїнства в православній та католицькій традиції. **Предмет** – спільні та відмінні риси головних таїнств в католицизмі та православ'ї. **Мета** роботи полягає у комплексному філософсько-релігієзнавчому аналізі спільних та відмінних рис в розумінні суті таїнств та обрядовому їх здійсненні в сучасному православ'ї та католицизмі. Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення ряду завдань: проаналізувати розуміння головних семи таїнств в сучасному православ'ї та католицизмі й, виходячи з цього, з'ясувати спільне та відмінне у розумінні суті таїнств та їх обрядовому виконанні.

Основний зміст статті. Католицька Церква, як і Православна, визнає сім головних таїнств: хрещення, миропомазання (конфірмація), євхаристію (причастя), покаяння, елеосвячення (елепомазання, соборування), священство і шлюб, з них три – не повторювані (хрещення, миропомазання і священство), а інші – повторювані.

Згідно з класифікаціями таїнств, які подають православні та католицькі автори, найважливішою групою для віруючих є таїнства пов'язані з прийняттям в Церкву та підтриманням зв'язку з Ісусом Христом. Зокрема, це – таїнства хрещення, миропомазання (конфірмації) та євхаристії, які в ранньому християнстві існували невіддільно одне від одного.

У сучасні Католицькій Церкві ці таїнства відокремлені. Це, на думку Міхаеля Кунцлера, сталося тому, що римські традиції приймали християнські, не пристосовуючи їх до місцевих умов. Відокремлення миропомазання, а відтак і досить значний розрив класичної послідовності таїнств втаємничення (хрещення — миропомазання — євхаристія) могло статися тільки тоді, коли власні традиції міста Рим безпосередньо переносили в ті місцевості, де традиції не могли прижитися в незміненому вигляді. Оскільки миропомазання здійснював єпископ, то це зумовлювало великий проміжок часу між хрещенням, яке здійснював священник, і миропомазанням, яке здійснював єпископ, а тому чим більшою була єпархія, то більшим був проміжок. Як зазначає вищезгаданий католицький теолог, „ідеальним у богословському аспекті розв'язком видається запозичення східної єдності обряду втаємничення: того, кого хрестять, одразу ж і миропомазують незалежно від віку” [Кунцлер М. Літургія Церкви. – Львів, 2001. – С. 364]. Такої ж думки дотримуються і сучасні православні богослови, зокрема І. Меєндорф та Й. Зізіулас, які наголошують, що ці таїнства повинні зберігати єдність.

Хрещення – це одне з головних християнських таїнств в католицизмі та православ'ї, що символізує прийняття людини в лоно Церкви. Відмінність католицизму від православ'я виявляється у обряді здійснення

хрещення. Так, наприклад, таїнство хрещення в католицизмі здійснюється за допомогою обливання водою, занурення у воду нині не практикується, а у православ'ї до цього дня зберігається звичай хрестити зануренням. У Католицькій Церкві до XIII століття хрестили в більшості випадків теж зануренням. Але поступово Церква все більш і більш вирішувала використовувати хрещення обливанням. В сучасному католицизмі хрещення здійснюється лише за допомогою обливання, а в православ'ї хрещення відбувається у формі як кроплення, так і занурення. В Українській Православній Церкві Московського Патріархату новонародженого, зазвичай, хрестять тричі занурюючи у воду, дорослу людину – обливають водою. В Українській Православній Церкві Київського Патріархату та Українській Автокефальній Православній Церкві практикується обливання, як немовлят, так і дорослих.

Відмінне в католицькому та православному тлумаченні хрещення полягає також у тому, що Католицька Церква визнає хрещення всіх християн, незалежно від того, чи католики вони чи ні. В православній Церкві не всі хрещення визнаються дійсними. Зокрема, в сучасній УПЦ МП ведуться суперечки чи визнавати хрещення чи ні так званих „неканонічних церков” – УПЦ КП і УАПЦ. Так само в Православній Церкві, незважаючи на положення Церковного права визнавати християнами, окрім православних, також католиків та старо-католиків, монофізитів та представників раньопротестантських церков (англікани, баптисти), досить часто вимагається від представників цих конфесій при переході в православ'я знову хреститись.

У другому не менш важливому таїнстві миропомазання віруючі отримують дар Святого Духу (Рим. 8; 1 Кор. 1:21-22). В православ'ї миропомазання здійснюється разом з хрещенням, його роль в Православній Церкві визначається тим, що разом з хрещенням і миропомазанням новонароджене немовля воцерковлюються. Це таїнство відбувається у формі хрестоподібного змазування тіла людини (лоба, очей, носа, губ, вух, грудей, рук и ніг) особливим ароматним маслом (миром). Перед миропомазанням священник читає молитву про сходження на людину Святого Духу. Зміст цього таїнства, на думку православних богословів, полягає у тому, щоб зберегти „душевну чистоту, отриману при хрещенні, щоб зрости і укріпитися в житті духовному, потрібна особлива допомога Божа, яка і подається в таїнстві миропомазання” [Радугин А.А. Введение в религиоведение. – М., 1996. – С. 174]. В католицизмі таїнство миропомазання (конфірмація) здійснюється над дітьми і підлітками у віці 7–12 років. В Католицькій Церкві, за звичаєм, миропомазання здійснює єпископ, а тому що прийняли хрещення в дитинстві приступають до цього таїнства ближче до юнацького віку, коли єпископ відвідує їхню парафію; проте в окремих випадках миропомазання здійснюється священником [Конрад Р. Вера Католической Церкви. – К., 1997. – С. 167].

Третім, не менш важливим таїнством посвячення або втаємничення, з точки зору Католицької та Православної Церков, є причастя, яке розглядається, як найважливіше таїнство, в якому через куштування хліба (шматочків просфори) і вина (червоне вино, розбавлене водою), „перевтілених” в тіло та кров Ісуса Христа, віруючі, згідно з християнським віровченням, стають сопричасними, залученими до його божественної суті.

Відмінність у розумінні суті євхаристії в православ'ї та католицизмі полягає у тому, що в православ'ї під час євхаристії священник закликає Духа Святого (т.зв. епikleза) зійти на дари (хліб і вино), внаслідок чого їх сутність змінюється на справжнє тіло та кров Христа. В католицизмі, як і в православ'ї, священник закликає Святого Духа під час меси (літургії) й освячення стає дійсним через священника, який священнодіє уособлюючи в собі Христа. Дари, згідно з православним та католицьким віровченням, повністю змінюються на тіло та кров Христа. Цю зміну (як православні, так і католики) називають „пересуществленням”: зовнішній вигляд дарів залишається тим самим, в той час як субстанція, її сутність, з точки зору християнського віровчення, змінюється. Крім того, у православ'ї значно більше уваги приділяється тому, що відбувається перед вівтарем, тоді як в католицизмі таїнство євхаристії має більш особистий характер [Янг Дж. Християнство. – М., 1998. – С. 144].

У Православній Церкві дітей починають причащати з раннього віку, відразу після хрещення, а в католицькому обряді дитина приймає причастя, коли має деяке уявлення про основи віри і розуміє відмінність між звичайним хлібом і „тілом Христовим” (як правило, з семи років або навіть пізніше). Але це лише прояв різноманітності традицій, а не принципова суперечність. У східних обрядах Католицької Церкви практикується і причащання немовлят. Також відмінності виявляються у самому обряді здійснення таїнства причастя, наприклад, у православних воно здійснюється на квасному тісті, православна просфора випікається у вигляді маленької булочки. В православ'ї обряд причастя полягає у тому, що віруючим дають з'їсти просфору, яку вони запивають ковтком червоного вина з особливої посудини – потира. Католицька Церква використовує для євхаристії прісний хліб, подібний тому, який іудеї вживали на Паску, який випікається у вигляді маленького плаского млинчика. На відміну від православ'я, в католицизмі причастя може здійснюватися і або вигляді хліба з вином, або лише хлібом. Дійсність причастя лише хлібом католицькі теологи доводять посилаючись на слова з Біблії „в спільноті братерській, і в ламанні хліба, та в молитвах” (Дії 2:42), „як пізнали Його в ламанні хліба” (Лк. 24:35). Таким чином, причастя мирян в Римо-Католицькій Церкві довгий час відбувалося лише за допомогою хліба, а кліру за допомогою вина і хліба [Тышкевич С., свящ. Католическій катихизисъ. – Жовква, 1992. – С. 164]. Цей звичай, що утвердився в Католицькій Церкві в епоху пізнього Середньовіччя,

останнім часом переглядається, поступово повертаються до стародавньої практики причащення. Церква, не вважаючи за можливе поспішно порушувати традиції, залишає це на розсуд місцевої церковної влади, а тому подібний порядок зберігається в значній частині парафій до цих пір. Хоча, наприклад, в Українській Греко-Католицькій Церкві причастя відбувається за допомогою хліба і вина.

Другою важливою групою таїнств згідно класифікації є таїнства оздоровлення, які відіграють велику роль у віроповчальній та обрядовій системах католицизму та православ'я, адже, згідно з їхнім вченням, людина не зберігає в повній чистоті нове життя, яке вона отримала при хрещенні. На думку богословів, вона постійно піддається гріху, тому чистоту потрібно постійно відновлювати. Саме тому, згідно з вченням Церкви, людина духовно відроджується завдяки таїнству каяття, а фізично зцілюється – елеосвяченням.

В Римо-Католицькій Церкві таїнство прощення гріхів, здійснених після хрещення, називають іноді сповіддю, за назвою однієї з його частин. Інколи це таїнство також називають „таїнство покаяння” – адже інший елемент таїнства полягає в тому, щоб „творити покаяння”. В католицизмі, так само як і в православ'ї, нині поширена таємна індивідуальна сповідь. В православ'ї інколи практикується колективна сповідь, але це дуже рідкісні випадки.

Особливістю здійснення каяття в католицизмі, на відміну від православ'я, є наявність так званого „дзеркала покаяння” – переліку гріхів, які зобов'язана згадати людина, та що кається на сповіді, – цей список повинен допомогти сповідатися [История Церкви. – Б.м, 1992. – С. 23].

На тих, хто згрішив священник - як в православ'ї, так і католицизмі - накладає епітимію – піст, земні поклони, тимчасову заборону участі у церковних таїнствах тощо. Також священник відпускає гріхи від імені Бога, дія яких пов'язана з відшкодуванням шкоди і виконанням справ покаяння. Як в католицизмі, так і в православ'ї, священник дає обітницю абсолютного збереження таємниці сповіді.

Характерною рисою в православ'ї є відсутність сповідальниці, що відокремлює того, хто кається від сповідника. Православні віруючі сповідаються в храмі, не відокремлюючись від священника. Крім того, в православній Церкві є самостійний богослужбовий обряд сповіді. Після спільної літургії ті, хто кається підходять до аналоя, де їх чекає священник, і сповідаються за свої гріхи [Кунцлер М. Літургія Церкви. – Львів, 2001. – С. 385-386].

На відміну від таїнства покаяння, яке згідно з християнським віровченням, надає духовне зцілення, таїнство елеосвячення надає фізичне зцілення. Помазання хворих елеєм з молитвою і подякою виражає упевненість віруючих в любові Бога та можливості зцілення. З часом ця практика в католицизмі почала асоціюватися з вмираючими і часто називалася соборуванням. Тому, як наголошується в католицькому

Катехізисі, „це не таїнство, призначене лише для тих, хто стоїть на порозі смерті. Отже, коли віруючий хоч би піддається загрозі смерті від хвороби або старезного віку, для нього наступає належний час здійснити це таїнство” [Янг Дж. Християнство. – М., 1998. – С. 150]. На противагу розумінню елеосвячення в католицизмі, яке призначене для вмираючих, в православ’ї, як зазначається в Катехізисі, „елеосвячення є таїнство, в якому при помазанні тіла елеєм закликається на хворого благодать Божа, що зціляє неміч душевні та тілесні” [Катехизис. – К., 1991. – С. 303]. Відтак, розвиток цього таїнства у візантійському обряді відбувався у протилежному напрямку до католицького. Якщо на Заході „останнє помазання” стало таїнством для тих, хто при смерті, то на Сході – таїнством для кожного хворого, тобто його могли приймати всі хворі, навіть ті, які не перебували у життєвій кризі, що руйнувала душу й тіло.

Третьою, не менш важливою групою таїнств у християнстві є таїнства, які служать співпричастю і місії вірних (шлюб, рукоположення). Шлюб як церковне таїнство склався у православ’ї та католицизмі значно пізніше інших таїнств. Сутність таїнства шлюбу полягає у церковному освяченні обряду шлюбу або вінчання. З точки зору православного віровчення, сім’я – це первина складова духовної спільності людей – „домашня церква”. Під час здійснення обряду звучать слова псалмів, які славлять Бога, ім’ям яких здійснюється шлюб. Читаються молитви, в яких священнослужитель питає у Бога благословення для нареченого і нареченої, миру. Згідно з християнським віровченням, духовний зміст цього таїнства в тому, що при здійсненні вінчання на молодят сходять благодать Божа, яка забезпечує нерозривний символічний союз, що заснований на любові.

За вченням Католицької Церкви немає такого подружнього життя двох охрещених, яке не було б таїнством, оскільки Христос надав подружньому християнському зв’язкові гідності таїнства. Отже, наречені здійснюють таїнство один одному. Роль духовенства при укладанні подружжя обмежується тим, що священник вислуховує згоду і благословляє наречених, які, висловивши свою згоду, вже вважаються подружжям [Кунцлер М. Літургія Церкви. – Львів, 2001. – С. 416].

Особливістю православного вінчання є те, що при його здійсненні найактивніше поводить ся священник. Він вимовляє молитви, вінчає і одягає обручки; за грецьким требником, наречений і наречена не говорять взагалі нічого. У чині вінчання Російської Православної Церкви питання про згоду відповідає питанням про згоду в Католицькій Церкві, воно перейняте з українського Требника Петра Могили 1646 р., в якому багато католицьких впливів [Кунцлер М. Літургія Церкви. – Львів, 2001. – С. 416].

Отже, у католицькому та православному розумінні таїнства подружжя особливий вплив на формування літургії подружжя має питання про того, хто проводить це таїнство. Головними діючими особами в католицизмі під час здійснення таїнства шлюбу є молодята, а в православ’ї

– священник. Особливістю розуміння шлюбу в Католицькій Церкві є також можливість визнати його незавершеним, якщо „подружжя не стало однією плоттю”. Такий шлюб можна розірвати, адже він не вважається здійсненим [Конрад Р. Вера Католической Церкви. – К., 1997. – С. 175]. В православ'ї ж статеві стосунки не впливають на визнання дійсності шлюбу, адже є приклад з історії Церкви, коли віруючі жили „як брат з сестрою”, при цьому їхній шлюб з точки зору православ'я є дійсним. Більше того, такі приклади навіть вважались за зразок для наслідування [Блум Антоний, митрополит. Брак и семья. – К., 2004. – С. 177].

З приводу розлучення, в Католицькій Церкві sacramentalний і завершений шлюб не може розірвати ніяка людська влада. Відміна браку, яку може проводити католицький церковний суд, не розлучення, а визнання того, що в цьому випадку реального шлюбу ніколи і не було. Цивільне розлучення (навіть виправдане з практичної точки зору) не руйнує священних уз [Конрад Р. Вера Католической Церкви. – К., 1997. – С. 175]. Розглядаючи сім'ю як „домашню церкву”, православ'я негативно ставиться до розлучень. Та все ж, сучасна Православна Церква, слідуючи вимогам суспільного життя, подає свій перелік можливих підстав для розірвання шлюбного союзу, освяченого Церквою. Наприклад, крім перелюбу й нового одруження однієї із сторін, відпадиння чоловіка або жінки від православ'я. Достатніми підставами для розірвання шлюбу є також захворювання на СНІД, медично засвідчені хронічний алкоголізм і наркоманія, здійснення жінкою абортів за незгоди чоловіка. Водночас, згода на розірвання церковного шлюбу не може даватися заради догоджання примхам чи на „підтвердження” цивільного розлучення. А втім, якщо порушення шлюбу є здійсненим фактом – особливо при роздільному проживанні подружжя, а відродження сім'ї вже не є можливим – з пастирської поблажливості також дозволяється церковне розлучення [Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – К., 2002. – С. 46].

Таїнство священства стосується безпосередньо внутрішнього життя церкви, формування її ієрархії: єпископів, священників та дияконів. За усталеним ритуалом покладання рук єпископа християнин дістає особливу благодать бути пастирем церкви або його помічником – дияконом. Таїнство священства підкреслює виняткову роль церковної ієрархії як посередника між мирянами і Богом. Священство – таїнство, що здійснюється архієреєм при зведенні в сан священнослужителя в акті висвячування. Божественна благодать, що передається при цьому, дає силу і право учити істинам віри, здійснювати таїнства, бути духовним пастирем.

В православ'ї таїнство священства (рукопокладення) здійснюється на основі обряду хіротонії – рукопокладення, в процесі якого здійснюється положення рук вищестоящого служителя культу на голову того, який посвячується. Згідно з вченням православних та католицьких богословів, у таїнстві священства християнин, удостоєний висвячування в диякона,

священика або єпископа, благодаттю Божою підноситься до відповідного ступеня священства і поставляється для особливого церковного служіння. Здійснювати таїнство священства може тільки єпископ. Висвячування в єпископа зазвичай виконують декілька єпископів. Варто також наголосити, всупереч поширеній думці, католики не розглядають папство як особливу благодать священства, бо по благодаті Папа рівний всім іншим єпископам Церкви. Як в католицизмі так і в православ'ї священики та єпископи повинні бути чоловічої статі, але в православ'ї раніше жінки могли бути дияконесами. Однак тепер цієї практики не існує. В Католицькій Церкві існує однозначно негативна позиція щодо можливості рукопокладення жінок.

Найголовніша відмінність у таїнстві священства в католицизмі та православ'ї полягає у тому, що католицькі священики та єпископи зобов'язані до цілібату, тобто безшлюбності, за винятком католиків Східного обряду, у яких допускаються одружені священики. У Православній та в Католицьких Церквах східного обряду священники, але не єпископи — можуть бути одруженими. У католицизмі є випадки, коли висвячували одружених некатолицьких священнослужителів, що навернулися в католицизм. Але зазвичай католицькі священики повинні бути неодруженими.

Дуже важливим положенням католицизму є теза про особливу роль духовенства. За католицьким віровченням людина не може заслужити Божої милості самотійно, без допомоги духовенства, яке має значні переваги над мирянами і повинне мати надзвичайні права та привілеї. Зокрема, католицьке віровчення забороняє віруючим читати Біблію, оскільки, мовляв, це є виняткове право духовенства.

Висновки. Церковні таїнства мають велике значення у віровченні як православ'я, так і католицизму, адже вони, згідно з християнським вченням, були нібито встановлені самим Богом і через них віруючим передається його благодать, що є дуже важливим у справі спасіння. Розуміння сенсу основних семи таїнств в Католицькій Церкві подібне з православним. Є лише відмінності в тлумаченні окремих їх сторін. Наприклад, відмінність полягає у тому, яка роль надається таїнству елеосвячення у житті віруючих. На відміну від подібності у розумінні таїнств в Католицькій та Православній Церквах, в обрядовій стороні, тобто в зовнішній формі здійснення таїнств, спостерігається більше відмінного. Наявність відмінностей у обрядах можна, на нашу думку, пояснити історичною ретроспективною формуванням культової сторони Церкви, тобто визначальним тут став той культурний та етно-національний ґрунт, на якому формувались ті чи інші обряди. Так, якщо Католицька Церква є інтернаціональною щодо тлумачення канонів, таїнств і обрядів, то в православ'ї домінують національні особливості: кожна з Церков виробляє свою традицію, має свої свята.

А н о т а ц і ї

У статті Ю.Недзельської „Таїнства в православ'ї та католицизмі: спільні та відмінні риси” розглядається характерні особливості головних таїнств в православній та католицькій традиції. Автор досліджує відмінність в розумінні суті таїнств та обрядовому їх здійсненні в православ'ї та католицизмі.

Ключові слова: таїнство, католицизм, православ'я, суть таїнства, обряд.

В статье Ю.Недзельской „Таинства в православии и католицизме: общие и отличительные черты” рассматриваются характерные особенности главных таинств в православной и католической традиции. Автор исследует отличие в понимании сути таинств и обрядовом их осуществлении в православии и католицизме.

Ключевые слова: таинство, католицизм, православие, суть таинства, обряд.

In the article of Yu. Nedzel'ska „Sacraments in Orthodoxy and Catholicism: the general and distinctive lines” is considered prominent features of the main sacraments in orthodox and Catholic tradition. The author investigates difference in understanding of an essence of sacraments and their ceremonial realisation in Orthodoxy and Catholicism.

Keywords: sacrament, Catholicism, Orthodoxy, a sacrament essence, a ceremony.